

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Z badań nad gimnazjum jezuickim w Cieszynie (1674-1773)

Author: Idzi Panic

Citation style: Panic Idzi. (2009). Z badań nad gimnazjum jezuickim w Cieszynie (1674-1773). W: W. Korzeniowska (red.), "Tradycje kształcenia nauczycieli na Śląsku Cieszyńskim : studia, rozprawy, przyczynki" (s. 60-68). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Idzi Panic

Z badań nad gimnazjum jezuickim w Cieszynie (1674—1773)

W opublikowanym przed laty artykule dotyczącym dziejów gimnazjum jezuickiego w Cieszynie zwróciłem między innymi uwagę na czas oraz okoliczności, w jakich zostało ono powołane do życia, a także na jego rolę jako ośrodka naukowego, który jakże pozytywnie oddziaływał na tereny sąsiadujące ze Śląskiem Cieszyńskim. Między innymi skonstatowałem, że szkoła ta odegrała wielką rolę w kształtowaniu środowiska intelektualnego nie tylko tego miasta, lecz w ogóle części południowego Górnego Śląska¹. Zwróciłem zarazem uwagę, że profesorowie omawianego gimnazjum nie tylko kształcili uczniów na poziomie wymagającym znajomości sztuki czytania i pisania oraz podstaw gramatycznych języka łacińskiego, lecz także — ze względu na stosunkowo słabo rozwiniętą sieć szkolną po zniszczeniach, jakimi ten region został dotknięty w dobie wojny trzydziestoletniej — prowadzili klasy, w których tych podstaw uczono. Oznacza to, że przynajmniej pewna część uczniów musiała pochodzić ze środowisk wiejskich, w których szkoły w okresie po wojnie trzydziestoletniej, a także w czasie wojen o Śląsk pomiędzy Austrią i Prusami działały niesystematycznie, w przeciwieństwie do szkół miejskich, w których nauka odbywała się raczej bez przerwy. Dodać trzeba zresztą, że, jak wynika jednoznacznie z informacji, które zawdzięczamy księdzu Leopoldowi Szersznikowi, ludność wiejska w księstwie cieszyńskim mówiła głównie językiem polskim, podobnie jak znaczna część mieszkańców ówczesnych, tutejszych miast². Na pograniczu morawskim funkcjonował język czeski, w Bielsku i okolicach język niemiecki, podobnie jak wśród części mieszczan księstwa. Powstaje zatem

¹ I. P a n i c: *Kartki z dziejów Gimnazjum jezuickiego w Cieszynie (1674—1773)*. „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1989, R. 32, s. 61 i n.

² J. L o n d z i n: *Stan szkół ludowych w Księstwie Cieszyńskim na początku XIX stulecia*. Cieszyn 1902.

pytanie, w jaki sposób wspomniane okoliczności wpłynęły na zasady doboru nauczycieli w gimnazjum w Cieszynie w dobie, kiedy obowiązkowym językiem nauczania była w nim łacina.

Organizacja gimnazjum

Należy przypomnieć na początek, że działania jezuitów, podejmowane w trakcie organizacji gimnazjum, od samego początku zmierzały do stworzenia klasycznej średniej szkoły humanistycznej. Już w momencie jej tworzenia podjęto próbę zorganizowania szkoły 4-klasowej³. Zważywszy jednak, że moment zakładania tej szkoły przypadł na czasy niezbyt odległe od reformacji, atmosfera panująca w księstwie niezbyt sprzyjała tego rodzaju przedsięwzięciom⁴. Do tego dochodziły wydarzenia w sąsiedztwie księstwa cieszyńskiego, szczególnie wojna Węgrów przeciw Habsburgom oraz konflikty religijne na Węgrzech, które w południowym Górnym Śląsku ujawniło pojawienie się wojsk węgierskich pod Bielskiem⁵. Wszystko to, a zwłaszcza brak sprzyjającej atmosfery oraz środków finansowych w ostateczności zmusiło jezuitów do organizacji jedynie szkoły 3-klasowej. Klasa pierwsza obejmowała uczniów najmłodszych (*classa parvistarum*). W gimnazjum cieszyńskim praktycznie stale uczono w niej podstaw czytania i pisania. W klasie drugiej, zwanej *classa principistarum*, w gimnazjum cieszyńskim realizowano program pierwszej klasy gimnazjalnej. Dopiero w klasie trzeciej, zwanej *classa gramaticarum*, realizowano w pełnym zakresie program gramatyki.

W 1702 roku ustały czasowo walki i zamieszki na południowych kresach księstwa cieszyńskiego. Ustabilizowała się też sytuacja wyznaniowa na tym terenie, zwłaszcza po odebraniu tutejszym protestantom nadziei na ustępstwa religijne ze strony władz habsburskich⁶. Wtedy też powiodły się w końcu próby utworzenia w gimnazjum klasy czwartej.

W ślad za wspomnianymi zmianami należało zwiększyć liczbę profesorów gimnazjum. Do tego czasu w szkole uczyło dwóch profesorów, z których jeden

³ I. Panic: *Kartki z dziejów Gimnazjum jezuickiego w Cieszynie...*, s. 64.

⁴ Szerzej por. A. Machej: *Sytuacja religijna w księstwie cieszyńskim po restytucji Kościoła katolickiego za panowania ostatnich Piastów*. W: *Pojednanie się. Materiały z sesji naukowej*. Red. J. Budniak i H. Rusek. Cieszyn 2000, *passim*. A. Machej: *Władze samorządowe Skoczowa w początkach epoki habsburskiej. I. Lata sześćdziesiąte XVII wieku*. „Pamiętnik Cieszyński” 2000, T. 15.

⁵ I. Panic: *Dzieje Górek Wielkich i Małych*. Górki Wielkie 2005, s. 58—61.

⁶ Cesarza Józefa I regulacja opłat kościelnych dla protestantów śląskich z 1708 roku. W: *Acta Historica Silesiae Superioris*. T. 10: *Wybór źródeł do dziejów społeczno-gospodarczych i religijnych Śląska Cieszyńskiego*. Wyd. I. Panic, A. Machej. Cieszyn 2002, *passim*.

pełnił obowiązki superiora szkolnego. Od 1702 roku superior nadzorował pracę profesorów, natomiast profesorowie mieli więcej uwagi poświęcić pracy dydaktycznej. Podniósł się dzięki temu poziom nauczania w tutejszym gimnazjum. Pierwszy z profesorów uczył w klasach *parvistarum* i *principisarum*. Klasy te nazywano klasami podstawowymi (*rudimentorum*). Dobrze przygotowany nauczyciel nie tylko uczył podstaw łaciny, lecz także, w drugiej klasie, pomagał w rozumieniu niuansów gramatycznych tego języka. Drugi profesor pracował z młodzieżą w klasach gramatycznych. Uczono w nich składni, gramatyki i podstaw retoryki na podstawie tekstów klasycznych.

Gdy konwent, a co za tym idzie — również gimnazjum rozrosły się i okrzepły, a sytuacja w samym mieście na początku lat dwudziestych XVIII wieku unormowała się⁷, wprowadzono w organizacji szkolnej kolejną zmianę. Nadzór nad gimnazjum powierzono prefektowi szkolnemu. Składał on wprawdzie sprawozdanie superiorowi zakonu, jednak to on odpowiadał za kształcenie i wychowanie uczniów⁸. Superior natomiast mógł więcej czasu poświęcić sytuacji wyznaniowej w księstwie cieszyńskim⁹.

Około 1728 roku jezuici wprowadzili w gimnazjum kolejną zmianę — utworzyli dwie klasy humanistyczne. Od tego czasu gimnazjum w Cieszynie stało się sześcioklasową średnią szkołą humanistyczną, która dzieliła się na gimnazjum niższe i wyższe. Gimnazjum niższe obejmowało klasę przygotowawczą (*parvistarum*) oraz trzy klasy gramatyczne. Gimnazjum wyższe obejmowało dwie klasy humanistyczne. Uczono w nich poezji i retoryki. Ukończenie gimnazjum wyższego otwierało drogę na uniwersytet, w tym także na teologię.

Opisane zmiany spowodowały, że w 1731 roku ponownie funkcję prefekta szkolnego powierzono superiorowi¹⁰. W 1735 roku poddano gimnazjum częściowej kontroli władz państwowych¹¹. Kontrola ta nie była jednak kłopotliwa, zwłaszcza że władze zakonne prowadziły dokładną kontrolę pracy swoich szkół. Z perspektywy procesu dydaktycznego ważniejsze było wprowadzenie do gimnazjum w 1716 roku trzeciego profesora. Dzięki temu utrzymano zasadę, że jeden nauczyciel odpowiadał za naukę w dwóch klasach¹².

⁷ K. Matwijowski: *Z działalności pietystów w księstwie cieszyńskim*. „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1962, R. 17, s. 168; K. Michejda: *Dzieje Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim (Od Reformacji do 1909)*. W: *Z historii Kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*. Katowice 1992, s. 128 i n.; F. Popiołek: *Dzieje Cieszyna od założenia miasta do czasów najnowszych*. Cieszyn 1904, s. 26—28.

⁸ *Series superiorum Residentiae et praefectorum ac proffessorum Gymnasii Tessinensis in Silesia, ab eius fundatione usque ad abolitionem Societatis Iesu*. Książnica Cieszyńska. Zespół Biblioteka Szersznika. Zbiór rękopisów. Sygn. DD IX, k. 19 i n.

⁹ K. Matwijowski: *Z działalności pietystów w księstwie cieszyńskim...*, s. 174—178.

¹⁰ *Series superiorum...*, k. 23.

¹¹ A. Peter: *Geschichte der Stadt Teschen*. Teschen 1888, s. 151.

¹² *Series superiorum...*, k. 21—22.

Uczniowie

Przed zanalizowaniem informacji na temat profesorów gimnazjum należy przyjrzeć się wybranym wiadomościom dotyczącym pochodzenia społecznego i środowiskowego uczniów. Do 1716 roku zdecydowanie przeważali wśród uczniów gimnazjum synowie szlachty i zamożniejszego mieszczaństwa. Sytuacja zaczęła się jednak zmieniać dzięki temu, że w 1712 roku hrabia Adam Waclaw z Tęczyna założył konwikt dla 16 ubogich uczniów. W gimnazjum cieszyńskim coraz częściej wówczas zaczęli się pojawiać reprezentanci uboższego mieszczaństwa, a niekiedy nawet dzieci chłopskie. Konwikt zapewniał im schronienie i utrzymanie, natomiast nauka w gimnazjum była bezpłatna.

Uczniowie wywodzili się głównie z księstwa cieszyńskiego. Bywała wśród nich także młodzież z krańców ówczesnej Rzeczypospolitej, sąsiadujących z księstwem, głównie z Białej, Imielina, Kóz czy Żywca. Sporadycznie można było spotkać uczniów pochodzących z odległych stron, jak np. z Wrocławia, Wiednia czy Moraw¹³. Nie wiemy jednak, z jakich powodów podejmowali oni naukę w tak odległych stronach.

Pochodzenie terytorialne i poniekąd społeczne uczniów można przedstawić na podstawie listy uczniów z 1723 roku, która zachowała się w zbiorach Szersznika¹⁴. Klasa początkowa liczyła wtedy 24 osoby. Najwięcej z nich pochodziło z Cieszyna (8 osób). Przybyli również (po jednej osobie) z Bielska, Goczałkowic, Ligoty Górnej, Łąki, Międzyrzecza, Orłowej (synowie szlachecy) i Morawki (dziecko chłopskie?). Uczniowie pochodzili też z Końcyc i ze Skoczowa (po dwie osoby). Spoza Śląska Cieszyńskiego jedna osoba pochodziła z Białej, dwie z późniejszego Śląska Pruskiego (Gorzyce i Miechowice), a jedna z Saksonii (miejsowość trudna do identyfikacji).

Do klasy *principistarum* uczęszczało 17 uczniów. W tej liczbie 6 osób było z Cieszyna, dwie z Trzyńca, a także (po jednej osobie) z Bielska, Bolesławca, Jabłonkowa, Rychwałdu i Trzecieży. Pozostali wywodzili się z Żywca, Hulczyzna (Śląsk Opawski) i z Czech (miejsowość trudna do identyfikacji).

Do klasy gramatycznej uczęszczało 13 uczniów. Spośród nich z Cieszyna pochodziło 6 osób, a ze Skoczowa i Toszonowic po jednej osobie. Spoza Śląska Cieszyńskiego uczniowie (po jednej osobie) pochodzili z Białej, Gołkowic, Karnicy, Krnowa i Tubiszowic.

Brakuje danych szczegółowych odnoszących się do klasy syntaktycznej. Wiadomo tylko, że uczęszczało do niej 14 uczniów.

¹³ G.M. Chrońnik: *Dzieje gimnazjum katolickiego w Cieszynie w świetle pism ks. Leopolda Jana Szersznika*. W: *Książka — biblioteka — szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego*. Red. J. Spyrka. Cieszyn 2001, s. 158—160.

¹⁴ *Catalogus et series studentum Gymnasii Tessinensis*. Książnica Cieszyńska. Zespół Biblioteka Szersznika. Zbiór rękopisów. Sygn. DD IX, 45, k. 27—33.

Łącznie do 4-klasowego gimnazjum w 1726 roku uczęszczało 68 uczniów. W innych latach do gimnazjum 4-klasowego uczęszczało przeciętnie od 60 do około 80 uczniów, natomiast do gimnazjum 6-klasowego z reguły ponad 100 uczniów. Wykaz ten świadczy, że cieszyńskie gimnazjum należało do mniejszych placówek oświatowych, a w XVII wieku, a więc bezpośrednio po wojnie trzydziestoletniej było instytucją wręcz małą¹⁵. Jak podaje A. Peter na podstawie materiałów, których nie udało się dotąd odnaleźć, w 1679 roku gimnazjum liczyło zaledwie 33 uczniów, a pracował z nimi tylko jeden profesor (P. Frum). W 1680 roku profesori — Frum i Andrzej Machatius, uczyli tylko 26 uczniów, z których 8 uczęszczało do klasy *parvistarum*, 8 — *principistarum* i 10 do klasy gramatycznej¹⁶. Tę niską frekwencję można po części tłumaczyć walkami na Węgrzech, których żywe echa dochodziły do Cieszyna przez Przełęcz Jabłonkowską i wywoływały tu nastroje niepewności. Niewątpliwie jednak świadomość znaczenia gimnazjum nie ugruntowała się jeszcze w mieszkańcach ziemi cieszyńskiej, jak to się stało w następnym stuleciu¹⁷.

Profesorowie

W pierwszym okresie funkcjonowania gimnazjum niemal wszyscy profesori pochodzili z Czech, a także z Górnych Węgier (pochodzenie słowackie). Również w kolejnych latach znaczna ich część była pochodzenia czeskiego, natomiast niewielu pracowało profesorów pochodzenia niemieckiego. Powodem były względy językowe, gdyż większość uczniów nie znała języka niemieckiego. Trudności w porozumieniu się utrudniały proces nauczania, zwłaszcza w klasach początkowych, gdyż znajomość łaciny — języka, w którym prowadzono wykłady — była wśród uczniów jeszcze słaba, co zmuszało profesorów do tłumaczenia formuł gramatycznych na język rodzinny dzieci. Większość z nich bowiem była cieszyńskimi Ślązakami, a więc z pochodzenia etnicznego Polakami. Profesorowie pochodzenia czeskiego oraz Słowacy, dzięki podobieństwu języków, o wiele łatwiej nawiązywali kontakt z młodzieżą aniżeli niemieckojęzyczni. Opinię tę potwierdza lista profesorów cieszyńskiego gimnazjum. Lista ta zawiera datę urodzenia i zgonu profesora. Podaje też informacje o miejscu jego pochodzenia, a ponadto określa jego czas pracy w gimnazjum oraz wymienia klasy, za których nauczanie był on odpowiedzialny.

Od 1704 roku wśród profesorów gimnazjum pojawili się pierwsi Ślązacy. Tak późne pojawienie się w gimnazjum profesorów pochodzących ze Śląska na-

¹⁵ I. Panic: *Kartki z dziejów Gimnazjum jezuickiego w Cieszynie...*, s. 67.

¹⁶ A. Peter: *Geschichte der Stadt Teschen*. Teschen 1888, s. 155—156.

¹⁷ I. Panic: *Kartki z dziejów Gimnazjum jezuickiego w Cieszynie...*, *passim*.

leży tłumaczyć początkowym brakiem Ślązaków nie tylko wśród jezuitów cieszyńskich, lecz także w ich domu macierzystym w Ołomuńcu.

Do 1773 roku pracowało w tutejszym gimnazjum 20 profesorów Ślązaków. W tej liczbie aż 18 z nich prowadziło zajęcia w gimnazjum niższym. Potwierdza to opinię, że cieszyńscy jezuita w trosce o łatwiejszy kontakt z młodzieżą, która nie znała na ogół innego języka niż polski dialekt śląski, do pracy wykonywali tych spośród swych przedstawicieli, którzy znali miejscową mowę. Trudno powiedzieć, by za tą polityką krył się brak przygotowania, gdyż profesorowie pracujący w gimnazjum niższym przechodzili często do pracy w gimnazjum wyższym. Praktyka ta wskazuje zarazem, że nauczanie w klasach niższych przygotowywało do dalszego awansu¹⁸. Praca placówki cieszyńskiej zaczęła wkrótce przynosić efekty i kierownictwo zakonu natychmiast je wykorzystywało. Dzięki temu zakon mógł łatwiej oddziaływać nie tylko na młodzież, ale też na cieszyńskie środowisko.

Praca poszczególnych profesorów w gimnazjum cieszyńskim nie trwała długo — najczęściej około 5 lat. Była to praca wyczerpująca, gdyż profesorowie troszczyli się nie tylko o prowadzenie wykładów, lecz także byli zobowiązani udzielić uczniowi dodatkowych wyjaśnień, jeśli ten zwracał się z prośbą o pomoc. Zajęcia lekcyjne trwały po 6—8 godzin dziennie, z przerwą południową. Zazwyczaj po kilku latach pracy z młodzieżą jezuita przechodzili do zwyczajnej pracy duszpasterskiej w ramach instytucji zakonnych. Ten czas przeznaczali na pracę formacyjną oraz uzupełnianie wiedzy. Jeżeli przenoszono ich do innych placówek, przed podjęciem na nowo pracy pedagogicznej, zapoznawali się z miejscowym środowiskiem¹⁹.

Uwagę zwraca fakt, że jezuita w pracy z młodzieżą konsekwentnie unikali stosowania kar fizycznych²⁰, co podkreślała nawet wroga im szlachta protestancka. Postępowanie to było zgodne z ogólną zasadą pedagogiki jezuickiej, niemniej w dwuwyznaniowym środowisku Śląska Cieszyńskiego w dobie, kiedy stosowanie kar fizycznych w szkole było zjawiskiem codziennym, taktyka profesorów jezuickich nabierała innego wymiaru. Niestosowanie kar fizycznych dotyczyło nie tylko gimnazjum wyższego, ale i niższego. W zamian za to *Instructio pro scholis humanibus* proponowało rozbudzanie ambicji ucznia. Wprowadzono też w życie zasadę odczytywania na koniec roku szkolnego listy najlepszych uczniów²¹.

¹⁸ Książnica Cieszyńska. Zespół Biblioteka Szersznika. Zbiór archiwalii i rękopisów. Sprawy dotyczące gimnazjum w Cieszynie, sygn. DD IX, 17. K. 1.

¹⁹ S. B e d n a r s k i: *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Studium z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego*. Kraków 1933, *passim*.

²⁰ Książnica Cieszyńska. Zespół Biblioteka Szersznika. Zbiór archiwalii i rękopisów, k. 22. Sygn. DD IX, k. 19 nn.

²¹ *Instructio pro scholis humanibus*. Archiwum Państwowe w Cieszynie. Zespół akt: Katholische Gymnasium in Teschen, sygn. 17/k. 38.

W materiałach, które zebrał ksiądz Szersznik, znajduje się niewielka liczba wypracowań uczniowskich, między innymi uczniów Szymona Południka, z 1711 roku, i Franciszka Kuhna, z roku 1768. Dzięki nim możemy ocenić poziom pracy ówczesnych profesorów. Ojciec Południk uczył w klasach trzeciej i czwartej, natomiast ojciec Kuhn był profesorem klasy szóstej, najwyższej. Zrozumiałe jest więc, że wypracowania uczniów Szymona Południka pisane są gorszą łaciną niż uczniów Kuhna. Trudno oszacować jakość kształcenia, oceniając wiadomości ucznia, gdyż brakuje analogicznych wypracowań innych uczniów. Ponadto nie zachował się żaden podręcznik, który informowałby, jaki zakres wiadomości z poszczególnych przedmiotów uczniowie musieli opanować, aby uzyskać dobrą ocenę. W szkołach jezuickich uczniowie na ogół mieli poza tym prawo do wyboru tematu mowy egzaminacyjnej, a w razie kiedy temat narzucał profesor, każdy uczeń z zasady otrzymywał inny temat, nie ma zatem skali porównawczej. Inaczej przedstawia się ocena strony językowej, ponieważ możemy ją odnieść do ogólnych zasad danego języka i sprawności w jego opanowaniu na odpowiednim etapie kształcenia. W tym więc wypadku okazuje się, że w klasach starszych uczniowie posługiwali się łaciną co najmniej poprawną, a w gimnazjum wyższym ich znajomość tego języka musi budzić uznanie. Wiele prac napisanych jest żywym językiem, znamionującym odczytanie w literaturze klasycznej²².

Program nauczania, który realizowali profesorowie, oparty był na oryginalnym programie pracy gimnazjum cieszyńskiego, zwanym *Instructio pro scholis humanibus*²³. Jego podstawą było *Ratio studiorum*. Program ten cechowała organizacja zajęć i spójność treści nauczania. Przewidywano stopniowe zwiększanie trudności materiału i zwracano uwagę na staranne opanowanie podawanych wiadomości. W tym celu uczniowie musieli zdobyte na lekcjach wiadomości utrzymywać również indywidualnie. Pod koniec każdego tygodnia profesorowie poszczególnych klas sprawdzali stan wiadomości uczniów, pod koniec zaś każdego miesiąca przeprowadzali powtórkę wiadomości, połączoną ze sprawdzaniem stopnia opanowania materiału. Na koniec roku uczniowie składali publiczny egzamin, najczęściej w formie opisu.

Program wychowania można odtworzyć na podstawie zarówno nielicznych zachowanych prac uczniowskich, wraz z uwagami profesorów na marginesie tych prac, jak i *Instructio*; w tym ostatnim wypadku przede wszystkim jeśli chodzi o wychowanie religijne.

Mówiąc o profesorach szkół jezuickich, należy wspomnieć, że jezuici jako pierwsi potraktowali zawód nauczyciela jako profesję godną szacunku²⁴. Ideał wychowawczy realizowany w gimnazjum cieszyńskim również wynikał z tej za-

²² Książnica Cieszyńska. Zespół Biblioteka Szersznika. Zbiór archiwalii i rękopisów, k. 38, 41, 52—58.

²³ *Instructio pro scholis humanibus...*, k. 1.

²⁴ S. S z c z a n i e c k i: *Professio circa puerorum institutionem*. Calissi 1715, *passim*.

sady, a także z jezuickiego programu wychowawczego. Ucznia należało traktować z szacunkiem, zakazane były kary cielesne, mimo że w skrajnych wypadkach je stosowano. Nadrzędnym celem wychowawczym było wychowanie religijne. Nauka religii nie była środkiem, lecz celem wykształcenia człowieka głęboko wierzącego.

Wnioski

Gimnazjum zorganizowano przede wszystkim dla ludności księstwa cieszyńskiego, z którego przez cały okres jego funkcjonowania rekrutowała się większość uczniów. W sposób istotny rzutowało to na zasady doboru profesorów gimnazjum. O ile takie elementy sylwetki pedagogicznej, jak wykształcenie, formacja zakonna, cechy charakteru, potrzebne do pracy z młodzieżą, wynikały z ogólnych zasad szkoły jezuickiej, o tyle specyfiką cieszyńską było dobieranie do pracy w gimnazjum ludzi, którzy znali zarówno język polski, jak i niemiecki oraz czeski. To ostatnie wymaganie wynikało z wielonarodowego oblicza Śląska Cieszyńskiego, a także z faktu, że w pierwszych klasach (szczególnie w najmłodszej) nauczyciele posługiwali się w objaśnianiu materiału nauczania językiem ojczystym uczniów. Wszystko to sprawiało, że — w świetle lektury mów wygłaszanych przez profesorów²⁵ — możemy mówić, że w cieszyńskim gimnazjum pracowały osoby nie tylko bardzo dobrze przygotowane do tego zawodu, lecz także wykształcone i lubiące swój zawód: profesję pedagoga.

²⁵ *Mowy szkolne księdza Leopolda Jana Szersznika*. Trans. K. Zbylut-Jadczyk, I. Panic. W: *Acta Historica Superioris*. T. 14. Ed. I. Panic. Cieszyn 2003.

Idzi Panic

From the studies on a Jesuit junior high school in Cieszyn (1674—1773)

Summary

A Jesuit junior high school in Cieszyn was organized, above all, for the people of the Duchy of Cieszyn. It was them the majority of students enrolled from into the school throughout the whole period. It had a large influence on the choice of junior high school professors. Although such elements of a pedagogic profile such as education, form of monastery, and features of character essential to work with teenagers, derived from general principles of a Jesuit school, Cieszyn specificity consisted in choosing such teachers who knew both Polish, German and Czech. The last requirements were connected with a multinational image of Cieszyn Silesia, as well as they

derived from the fact that the teachers used the instructions in the students' native language in the first grades (especially in the youngest ones). It all contributed to the situation in which the junior high school in question, in the light of speeches made by professors, employed not only the people well-prepared for the profession, but also those educated and fond of their profession, i.e. the occupation of a teacher.

Idzi Panic

Zu Forschungen über das Jesuitengymnasium in Teschen (1674—1773)

Z u s a m m e n f a s s u n g

Das Jesuitengymnasium in Teschen wurde hauptsächlich für die Bevölkerung des Teschener Fürstentums gegründet. Seine meisten Schüler stammten der Region ab, was das Prinzip der Lehrkörperwahl wesentlich beeinflusste. Die Professoren waren hier nach den in einer Jesuitenschule geltenden Kriterien gewählt: Ausbildung, Ordensformation, die eine Arbeit mit Jugendlichen begünstigenden Charakterzüge. Die Kandidaten in Teschen mussten außerdem noch über Polnisch-, Deutsch- und Tschechischkenntnisse verfügen. Die letztgenannten Anforderungen waren damit verbunden, dass es in Teschener Schlesien eine Vielvölkergemeinschaft lebte und die besonders in den ersten Klassen der Realschule unterrichtenden Lehrer bei Erläuterung des Unterrichtsstoffes die Heimatsprache der Schüler gebrauchen mussten. In hiesigem Gymnasium war eine ganze Reihe von sehr gut ausgebildeten und ihren Beruf gern habenden Pädagogen beschäftigt, wovon die Lektüre der von ihnen gehaltenen Reden zeugen kann.